

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

© Турянський Ю. І., 2019

Розглянуто світоглядні ідеї найвідоміших мислителів Середньовіччя Тома Аквінського, Марсилія Падуанського та Нікколо Макіавеллі, які своїми працями розвивали основоположні ідеї прав людини. Їхні вчення є неабияким спадком для сучасного світу. Тома Аквінський особливу увагу звертав на моральні чесноти людини, виділяючи справедливість як найважливішу з них, а також обґрунтовував основні передумови для створення та функціонування держави як інструменту досягнення загального блага та добра зі збереженням загального миру та наданням можливостей для гідного життя людини та її духовного розвитку. Тома Аквінський наголошував на важливості закону в державі та на обов'язковому його оприлюдненні задля належного його “вступу в силу”, на особливостях розуму людини, яка відповідно повинна розрізняти добро та зло, а також керуватись “Законами Божими” у своєму бутті, адже саме Бог дав нам основні заповіді, які є незмінними. Марсилій Падуанський одним із перших запропонував концепт “народ – законодавець” і стверджував у своїх працях, що саме народ може створити найкращі закони для досягнення загального блага, на користь усього народу, а не окремих індивідів. Цей концепт підкріплюють і аргументи щодо обрання найкращого правителя, який повинен виконувати волю народу. Саме тому мислитель віддає перевагу виборній монархії, продовжуючи цей концепт. Марсилій Падуанський розвинув важливі ідеї, що впливають на формування інституту людських прав та принципів людиноцентризму у різних його вимірах. Нікколо Макіавеллі великого значення надавав сильному правителю як такому, що здатний керувати державою та громадянами, відштовхуючись від реалій, а не від філософського та ідеального сприйняття держави та управління, оскільки вважав, що між цими двома поняттями надто велика прірва. Прийнятним у тлумаченнях Нікколо Макіавеллі було насильство задля загального порядку та забезпечення державних інтересів, а закони і право він вважав знаряддям самої влади.

Ключові слова: права людини; закон; природне право; справедливість; людина.

Ю. И. Турянский

ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ЭПОХИ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

Рассмотрены мировоззренческие идеи самых известных мыслителей Средневековья Фомы Аквинского, Марсилія Падуанского и Никколо Макиавелли, которые своими трудами развивали основополагающие идеи прав человека. Их учение является важным наследием для современного мира. Фома Аквинский особое внимание уделял нравственным добродетелям человека, выделяя справедливость как важнейшую из них, а также обосновывал основные предпосылки для создания и функционирования государства как инструмента достижения общего блага и добра с сохранением общего мира и предоставлением возможностей для достойной жизни человека и его духовного развития. Подчеркивал важность закона в государстве и обязательного его обнародования для надлежащего его “вступления в силу”. Аквинский подчеркивает особенности ума человека, который соответственно должен различать добро и зло, а также руководствоваться “Законом Божьим” в своем бытии, ведь именно Бог дал нам основные заповеди, которые являются неизменными. Падуанский одним из первых предложил концепт “народ–законодатель”. В своих трудах он утверждал, что именно

народ может создать лучшие законы для достижения общего блага, исповедуя пользу всего народа, а не отдельных индивидов. Также этот концепт подкрепляют и аргументы относительно избрания лучшего правителя, который должен выполнять волю народа. Именно поэтому мыслитель предпочитает выборную монархию, продолжая свой концепт. Таким образом, Падуанский развивал важные идеи, влияющие на формирование института прав человека и принципов человекоцентризма в разных его измерениях. Макиавелли придавал особое значение сильному правителю как такому, что способен управлять государством и гражданами, отталкиваясь от реалий, а не от философского и идеального восприятия государства и управления, поскольку считал, что между этими двумя понятиями слишком большая пропасть. Приемлемым в толкованиях Макиавелли было насилие ради общего порядка и обеспечения государственных интересов, а законы и права он считал орудием самой власти.

Ключевые слова: права человека; закон; естественное право; справедливость; человек.

Y. I. Turiansky
Doctor of Economics,
member of the NKR
Constitutional Court of Ukraine

FORMATION OF THE HUMAN RIGHTS INSTITUTE IN THE MIDDLE AGES

The article examines the worldview ideas of the most famous thinkers such as Thomas Aquinas, Marseille Padua, and Niccolo Machiavelli, who have developed fundamental ideas of human rights through their work, and their teaching is a great legacy for the modern world. Thomas Aquinas paid special attention to the moral virtues of man, highlighting justice as the most important of them. He also substantiated the basic prerequisites for the creation and functioning of the state as a tool for the achievement of the common good and good while preserving the common world and providing an opportunity for a dignified life of man and his spiritual development. He emphasized the importance of the law in the state and its obligatory promulgation for its proper “entry into force”. Aquinas emphasizes the peculiarities of the mind of man, who must accordingly distinguish between good and evil, and be guided by the “Laws of God” in his being, for it is God who gives us the basic commandments that are unchanging. Padua is one of the first to offer the concept of “people - lawmaker”. In his writings, he argued that it is the people who can create the best laws to create the common good while confessing to the benefit of the whole people, not individual individuals. Also, this concept is supported by arguments regarding the election of a better ruler, and the ruler must do the will of the people. That is why the thinker prefers the elective monarchy in continuation of his concepts. Thus, this thinker has developed important ideas that influence the formation of the human rights institution and the principles of human-centrism in its various dimensions. Machiavelli paid considerable attention to the strong ruler as such, who was able to govern the state and the citizens from the realities, not from the philosophical and ideal perception of the state and government, because he believed that there was too much gap between the two concepts. Acceptable in Machiavelli’s interpretation was violence for the sake of the common law and the protection of state interests, and laws and rights are the instrument of power itself.

Key words: human rights; law, natural law; justice; man.

Постановка проблеми. Права людини є одним із найважливіших здобутків сучасного світу, а їхнє належне дотримання слугує певним індикатором, що відображає рівень розвитку права в сучасній державі. Історія зародження цього інституту сягає давніх часів античності, що можна простежити у працях найвідоміших мислителів тих часів, таких як Аристотель, Платон та Цицерон. З розвитком людської цивілізації змінювались підходи до сприйняття права та держави і поступально аксіологічна парадигма ставала основою державотворчих процесів та сприяла формуванню принципових положень, що стали підґрунтям інституту прав людини.

Аналіз дослідження проблеми. Історичним дослідженням передумов генезису розвитку та формування інституту прав людини займалися такі науковці, як М. Антонович, С. Брок, С. Головатий, І. Жаровська, О. Фаст та ін.

Незважаючи на значну кількість праць за цією тематикою, все ж цілісного, повного та комплексного дослідження, що здатне цілковито розкрити усі аспекти цього питання, ми не виявили.

Мета цієї наукової статті – ґрунтовний аналіз історичного генезису формування та розвитку основоположних прав людини через призму аналізу ідей найвидатніших мислителів досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки, що можуть свідчити про зародження прав людини, з'явилися в період античності. Аристотель був одним із перших творців основоположних ідей, які розвинули його послідовники та які стали постулатами, що надихали і наступні покоління мислителів, що поступально упроваджували та удосконалювали його ідеї у своїх працях. Одним із найвизначніших та найвпливовіших мислителів є Тома Аквінський (1225 – 7 березня 1274), якого часто називають псевдонімом – Аквінат, італійський католицький теолог, монах-домініканець та філософ-схоласт. Своїми працями цей мислитель вніс особливу лепту в розвиток засадничих ідей прав людини, а його доробок є неоціненним світовим здобутком. Основні ідеї цього філософа ґрунтуються на теологічній теорії, що основана на християнстві. Найвідоміша його праця “Сума Теології”, спрямована на пізнання природи та суспільства, що розглядається з погляду теологічного раціоналізму, є надзвичайним надбанням людства та актуальна і сьогодні для науковців різних галузей знань, що підкреслює фундаментальність його творінь.

Тома Аквінський аналізував праці Аристотеля та коментував його відомі твори “Політика” та “Етика”, що надихнули мислителя на розвиток ідей про рівність, свободу, справедливість, відповідальність та благо усіх людей і знайшли продовження у монументальних працях Богослова. Також Тома Аквінський поділяв думку Аристотеля щодо потреби людини жити у спільності як “істоті політичній” для задоволення своїх основних потреб, обґрунтовуючи основні передумови для створення та функціонування держави як інструменту досягнення загального блага та добра зі збереженням загального миру та наданням людині можливостей для гідного життя та духовного розвитку. У своїй найвідомішій праці “Сума теології” Аквінський розмірковує над доказами існування Бога. Мислитель тлумачив значення закону, зазначаючи, що “Закон, будучи визначенням чогось до мети, має на увазі активне впорядкування до мети, а не пасивне, тобто сам закон не призначається до мети інакше, як тільки акцидентно, і в того правителя, мета якого знаходиться поза ним, до якої мети його закон необхідно повинен бути визначений. Але метою божественного управління є Сам Бог, і Його закон не відрізняється від Нього Самого. Тому вічний закон не визначений до будь-якої іншої мети” [1]. Також слід звернути увагу, що мислитель особливого значення надає питанню оприлюднення закону для того, щоб він “вступив в силу”. Його тлумачення цих питань залишаються надзвичайно важливими і у сучасній правовій практиці, що свідчить про далекоглядність поглядів мислителя щодо порядку в державі та досягнення загального блага.

Мислитель також наголошує, що “природний закон впливає з людської природи. Але людська природа єдина цілісно і множинна, якщо складається з декількох частин. Отже, існує або тільки один припис закону природи, що відповідає єдності природи в цілому, або ж безліч – за числом частин людської природи, в разі чого навіть те, що відноситься до схильності жадати здатності, належало б природному закону” [1].

Категорія справедливості є центральною у створенні та формуванні інституту прав людини та ще із давніх часів потребує особливої уваги задля збереження належного існування людини в суспільстві як елемента цілого. Особливе тлумачення мислитель також дає поняттю “закон”, що є певним інструментом для реалізації цього принципу, ключового і сьогодні. Права людини у своїх постулатах сповідують цей принцип, а закон існує для якісної реалізації постулатів, які описав мислитель. Зазначимо, що Аквінський приділяє увагу розуму людини, яка відповідно повинна

розрізняти добро та зло, а також керуватись “Законами Божими” у своєму бутті, адже саме Богом нам дані основні заповіді, які є незмінними. “..Закону належить спонукати людей до дотримання заповідей. Старий Закон робить це за допомогою страху перед покаранням, а Новий Закон – за допомогою любові, що виливається в наші серця благодаттю Христовою, яка дарується Новим Законом, хоча і провіщається Старим. Тому Августин каже, що “між [Старим] Законом та Євангелієм є одне невелике розходження, а саме ... страх (timor) і любов (amor)” [1].

У працях досліджуваного мислителя вбачається людиноцентристська парадигма, яка викристалізується у вчення Богослова, що справляє неабиякий вплив на формування вже сучасного сприйняття засад, що повинні панувати в державі та захищати права людей. Розвинені твердження Аквіната щодо природного закону стають базисними критеріями у розумінні права та людини, “..природний закон випливає з людської природи. Але людська природа єдина цілісно і множинна, якщо складається із декількох частин. Отже, існує або тільки один припис закону природи, що відповідає єдності природи в цілому, або ж безліч – за числом частин людської природи, в разі чого навіть те, що відноситься до схильності жадати здатності, належало б природному закону” [1]. Вчення Томи Аквінського є безцінним спадком для людства, а концепції, які він висвітлює, ніколи не втратять актуальності.

Ще однією відомою особистістю цього історичного періоду був Марсилій Падуанський (1275–1343), автор відомих політико-правових трактатів, таких як “Захисник миру”, “Про імператорську юрисдикцію в матримоніальних справах” та інші. Саме М. Падуанський – один із перших мислителів, що наголошували на необхідності секуляризації церкви та держави.

Як зазначає А. М. Толкач, “будучи прибічником виборної монархії, М. Падуанський виступає за збереження у державі станового устрою з певним положенням кожного стану. Якщо кожний стан буде виконувати своє призначення та не буде вмішуватися у справи інших станів – то в країні буде мир та спокій. Станова концепція італійського мислителя була направлена проти вимог духовенства на втручання у мирські справи, які не належать до їхньої компетенції” [2, с. 76]. Падуанський одним із перших запропонував концепту “народ – законодавець”. У своїй працях він стверджував, що саме народ може створити найкращі закони для досягнення загального блага, сповідуючи користь усього народу, а не окремих індивідів. Також цей концепт підкріплюють і аргументи щодо обрання найкращого правителя, а правитель повинен виконувати волю народу. Саме тому мислитель віддає перевагу виборній монархії, продовжуючи свій концепт. Отже, М. Падуанський розвинув важливі ідеї, що впливають на формування інституту людських прав та принципів людиноцентризму у різних його вимірах. Походження держави, за ученнями цього мислителя, є не Божественним, вона створена у зв’язку із потребою людей в соціальному співжитті. Ці твердження були настільки прогресивними та не входили в світоглядні ідеї того історичного періоду, що Падуанського визнали еретиком, він був змушений втікати від інквізиції, знайшовши притулок у Баварії.

Отже, цей мислитель висвітлює важливі елементи, що входять у парадигму людських прав, а саме право людини на життя, справедливість, яку було зараховано до найважливіших чеснот, та гідність.

Нікколо Макіавеллі (1469–1527) був відомим мислителем, політичним діячем. Часто його називають батьком сучасної політології та політичної філософії, а його праці мають велику цінність для доктрини інституту прав людини. Особливу увагу мислитель приділяв у своїх працях державі та її важливості у житті суспільства. Важливим був акцент на ролі держави як на способі створення безпечних умов для життя людини та захисту її майна, а також надання великих можливостей для обдарованих людей.

“Бо ви повинні знати, що є два способи ведення боротьби: один – за допомогою права, другий – за допомогою сили; перший є гуманним способом, другий – звіриним, але оскільки найчастіше перший спосіб виявляється недостатньо ефективним, то необхідно покладатися на другий спосіб. Тому правитель має використовувати і тваринну, і людську натуру людини” [3, с. 24]. Макіавеллі надавав великого значення сильному правителю як такому, що здатний керувати державою та громадянами, відштовхуючись від реалій, а не від філософського та ідеального сприйняття держави та управління, оскільки вважав, що між цими двома поняттями надто велика прірва. Прийнятним у тлумаченнях Нікколо Макіавеллі було насильство задля загального порядку та забезпечення державних інтересів, а закони і право він вважав знаряддям самої влади. “Якщо

правитель прийшов до влади за допомогою народу, він повинен намагатися утримати його дружбу, що зовсім не важко, бо народ вимагає тільки, щоб його не пригноблювали. Але якщо він прийшов до влади наперекір народові, то перший його обов'язок – заручитися дружбою народу, що знову-таки неважко зробити, якщо взяти народ під свій захист” [4].

Отже, мислитель сформулював основні ідеї щодо забезпечення недоторканності приватної власності особи, безпеки людини. Відомим цей філософ став також завдяки своїм особливим “порадам правителям” щодо методів та способів управління, підтримання порядку та стабільності у державі, що стали предметом різноманітних позицій науковців щодо творчості Н. Макиавеллі. “Сучасний етап демократичних перетворень в Україні характеризується загостренням політичних і соціальних суперечностей, критичним падінням рівня довіри громадян до влади та її інститутів, наростанням соціальної апатії” [5, с. 242]. Аналізуючи праці цього мислителя, можливо простежити повторюваність історичних сюжетів, що реалізуються навіть сьогодні. Особливо помітний посил про необхідність єдності націй та вибору прийнятного режиму в державі, що зміг би відповідати ментальному, духовному та моральному стану та співвідносити політичні кроки із реаліями людського сприйняття.

Висновки. Формування та розвиток інституту прав людини набули особливих рис у часи Середньовіччя завдяки працям відомих мислителів – Томи Аквінського, Марсилія Падуанського та Нікколо Макиавеллі. Тома Аквінський дотримувався аксіологічного підходу до місця людини у державі та сформулював основні передумови для створення та функціонування держави як інструменту досягнення загального блага та добра зі збереженням загального миру та наданням можливостей для гідного життя людини та її духовного розвитку, що є наріжними каменями у формуванні усіх поколінь прав людини. Марсилій Падуанський – один із перших мислителів, що наголошували на необхідності секуляризації церкви та держави. Мислитель це обґрунтовував тим, що втручання церкви у державні справи призводить до розбрату та порушення миру. Він запропонував концепцію “народ – законодавець”, що сьогодні має особливе значення для розбудови правової держави у дусі дотримання постулатів прав людини. Н. Макиавеллі сформував основні ідеї щодо забезпечення недоторканності приватної власності особи, безпеки людини та досягнення загального блага і необхідності вибору такого режиму правління, що здатний відповідати нинішнім реаліям та ментальності самого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аквінський Фома. Сумма теології. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-6/2> 2. Толкач А. М. Проблема співвідношення світської та релігійної влади у трактаті “Захисник миру” Марсилія Падуанського. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3-1/2013. С. 75–77. 3. Голос М. Политологические эссе : монография / отв. ред. проф. В. Н. Вандышев. Сумы: Сум. гос. ун-т, 2011. 110 с. 4. Макиавелли Н. Государь. Москва: Планета, 1990. URL: <http://lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt>. 5. Жаровська І. М. Генезис ідеї відкритості влади. *Форум права*. 2009. № 3. С. 242–246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

REFERENSE

1. Foma Akvynskiy. **Summa teolohyy** [The Sum of Theology]. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-teologii-tom-6/2> 2. Tolkach A. M. **Problema spivvidno-shennia svitskoi ta relihiinoi vlady u traktati “Zakhysnyk myru” Marsyliia Paduanskoho** [The problem of the relationship between secular and religious power in the treatise “Defender of the Peace” by Marseille Padua]. *Porivnialno-analitychne pravo*. [Comparative and analytical law]. 2013. No. 3–1. С. 75–77. 3. Holos M. **Polytolohycheskye эссе: monohr.** / Mykhayl Holos; отв. red. prof. V. N. Vandushev [Political science essays: monogr.]. Sумы: Sum. hos. un-t, 2011. 110 с. 4. Makyavelly N. **Hosudar** [The sovereign] Moskva: Planeta, 1990. URL: <http://lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt>. 5. Zharovska I. M. **Henezys idei vidkrytosti vlady** [The genesis of the idea of openness to power]. *Forum prava* [Forum right]. 2009. No. 3. С. 242–246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

Дата надходження: 21.10.2019 р.